

Hur man än mäter faller svenska skolresultat kraftigt

Dagens Nyheter den 24 september 2016

Vår genomgång ger en i stort sett entydig bild: oavsett hur vi mäter har de svenska skolresultaten fallit kraftigt sedan mitten av 1990-talet. Hela fördelningen – från avancerad till elementär nivå – har förskjutits nedåt. Samtidigt ser vi att försämringen i matematikkunskaperna relativt andra länder påbörjades tidigare än försämringen i läsförståelse. Påståendet att svenska elever kompenserar svaga resultat på rena kunskaps- och färdighetstest med en större kreativ förmåga finner vi inget stöd för. Samtidigt finner vi klara belegg för betygsinflation i den svenska grundskolan.

I slutet av 2016 kommer resultaten från de nya PISA- och TIMSS-undersökningar som genomfördes under 2015. För att kunna dra välgrundade slutsatser behöver dessa jämföras med tidigare resultat. De sammanställningar som hittills funnits har antingen några år på nacken eller så är de partiella. Vår uppdaterade kartläggning av alla relevanta mätningar fyller därför en kunskapslucka.

Sveriges elever presterade väl i de tidigaste mätningarna i mitten av 1990-talet (TIMSS) och kring sekelskiftet (PISA). Under 2000-talet faller sedan resultaten i samtliga ämnen och undersökningar på högstadiet och gymnasiet utom ICCS (samhällsvetenskap). Detta tyder på en både trendmässig och omfattande försämring av hela det svenska skolsystemet. Kunskapsraset är som störst och allvarligast i matematik. I 2012 års PISA-undersökning är det bara Mexiko och Chile av OECD-länderna som har signifikant sämre matematikresultat än Sverige. Och det framgår att bristerna i den svenska matematikundervisningen är större under grundskolans senare del.

Bakom kunskapsraset döljer sig stora förändringar i hur många som når de högre kunskapsnivåerna. Andelen elever som når de högsta kunskapsnivåerna har fallit dramatiskt sedan 1995 (TIMSS). 1995 nådde 12 procent av åttondeklassarna avancerad nivå. Andelen föll kraftigt till 3 procent redan 2003 och 2011 var det bara var hundra elev som presterade på avancerad nivå. Även den andel som klarade den näst högsta nivån har mer än halverats från 35 till 15 procent av eleverna. Särskilt oroande är att den grupp som inte ens når elementär nivå ökat från 4 till 11 procent och att de som antingen presterar under eller på elementär nivå ökat från 19 till 43 procent. Mönstret är detsamma i PISA-matematik, det vill säga att samtliga elevgruppers kunskapsnivå försämrats.

Även PIRLS visar på fallande kunskaper på alla nivåer. År 2001 var svenska fjärdeklassares läsfärdigheter bäst av samtliga länder. Sedan dess har resultaten fallit. Även här har det skett omplaceringar av elever från den avancerade kategorin till mellankategorierna. Andelen elever som uppnår den högsta nivån har minskat från 15 procent 2001 till 9 procent 2011. I Singapore, som är det bästa landet, når 24 procent den högsta nivån.

Raset i svenska elevers läskunnighet och naturvetenskap i PISA är särskilt stort bland de mest lågpresterande och den största delen av fallet sker vid den senaste PISA-mätningen, det vill säga bland elever som utbildats enligt 1994 års läroplan. Resultaten tyder på att förändringarna har

drabbat de svagaste eleverna hårdast. Samtidigt ser vi dock att en icke oväsentlig del drivs av kunskapsförsämringar bland de allra bästa eleverna.

En jämförelse med USA är talande. Spridningen i inkomster och utbildning är större i USA än i Sverige. Samtidigt är de sociala skyddsnetten svagare och det är vanligt med helprivata skolor där föräldrarna står för kostnaden. Av dessa anledningar bör vi förvänta oss att USA dels har stor resultatspridning bland eleverna, dels att de sämsta eleverna har svaga skolresultat. Det visar sig att spridningen mellan toppen och botten är större i USA än i Sverige både 1995 och 2011 (åk 8). Men år 2011 är de svagaste eleverna i USA klart bättre än de svagaste svenska eleverna både i årskurs 4 och årskurs 8 i matematik. Den större spridningen mellan USA och Sverige förklaras då enbart av att de bästa eleverna i USA är relativt sett ännu bättre än de bästa eleverna i Sverige.

De svaga resultaten i de kognitiva testen i PISA och TIMSS uppvägs inte av goda resultat i det digitala PISA-testet av kreativitet och problemlösningsförmåga. PISA har 2003 och 2012 testat elevernas förmåga att praktiskt använda de formella kunskaper som mäts i matematik, naturvetenskap och läsförståelse. År 2012 var 19 av 28 länder bättre än Sverige och fem asiatiska länder var allra bäst. De svenska resultaten ger med andra ord inte stöd för påståendet att svenska elever kompenserar svaga resultat på kunskaps- och färdighetstest med en större kreativ förmåga.

Det finns förvisso ett fåtal ljusglimtar:

- Sverige presterar relativt väl (femte plats av 35 länder) i en undersökning i årskurs 8 från 2009 som mäter elevers kunskaper, attityder, värderingar och engagemang i samhällsfrågor och demokrati.
- Sverige presterar bättre än genomsnittet för andra länder i PIAAC, vilket testar vuxnas färdigheter. Dock är resultaten klart svagare för de yngre vuxengrupperna.
- KTH:s kunskapsprov i början av studierna visar kraftigt försämrade resultat i början av 2000-talet. Från 2008 vänder kurvan uppåt. Liknande prov på Chalmers i Göteborg visar dock inte samma positiva trend.

Bakom genomsnittresultaten på KTH döljer sig en stor spridning bland studenterna. Visserligen är genomsnittet år 2015 inte så långt från resultaten i slutet av 1990-talet men en betydande andel av studenterna har mycket svaga resultat, särskilt för de uppgifter där lösningarna kräver förmåga att använda sina matematikkunskaper på ett mer tillämpat och kreativt sätt.

På Chalmers förkunskapsprov föll resultaten brant i början av 1990-talet och har inte återhämtat sig. År 2013 klarade nästan en femtedel av nybörjarna inte en enda uppgift på det diagnostiska provet, och hälften hade maximalt 1,5 poäng av nio möjliga. Endast drygt 11 procent hade minst hälften rätt. Samtidigt var betygskraven för att bli antagen höga. De svaga resultaten på provet förstärker den bild som ges av resultaten i TIMSS Advanced i matematik år 2008 där bara en procent av de svenska sistaårseleverna på gymnasiet naturvetenskapligt-tekniska program nådde avancerad nivå, medan fler än sju av tio inte ens nådde medelgod nivå.

Med tanke på Sveriges uttalade ambition att vara en världsledande kunskapsnation är den dramatiska nedgången i matematik, men även naturvetenskap, bland de allra bästa eleverna mycket oroande. Vem ska skapa världsledande innovationer utan spetskunskap?

I vår kartläggning av svenska elevers kunskap ser vi klara bevis för att resultaten faller och att det rör sig om kunskapsförsämringar både i absoluta och relativa tal. Samtidigt finner vi starka belägg för betygsinflation. Att ett högt betyg inte längre mäter goda kunskaper är ett tecken så gott som något på att den svenska skolan inte fungerar väl. Tester visar dessutom på det förskräckande faktum att det är möjligt att gå 13 år i svensk skola, få högsta betyg och ändå ha mycket begränsade kunskaper i ämnet!

Magnus Henrekson, professor
vd för Institutet för näringslivsforskning (IFN)

Sebastian Jävervall, master i ekonometri
doktorand i nationalekonomi vid Uppsala universitet